

Polen – fra europeisk suksesshistorie til Europas problembarn?

Jakub M. Godzimirski*

PhD, Forsker I, Forskningsgruppen for Russland, Eurasia og Arktis,
Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI)

Abstract: Poland – from a European success story to a European problem?

The article examines recent developments in Poland, focusing on the 2015 presidential and parliamentary elections, and their impact on the process of reshaping the political landscape in Poland and its relations with partners. Current developments are situated in the broader historical context, and the 2015 election results are analysed, followed by a discussion of the ongoing political processes. The article concludes with a review of old and new political divisions in the country and how these influence internal political developments and Poland's relations with the outside world.

Keywords: Poland, elections, populism, parties, the EU, NATO

Ved inngangen til 2014 virket det som om situasjonen i Polen var god og at landets regjering hadde godt grep om de viktigste utfordringene. Man forberedte seg til mange viktige historiske markeringer i og med at landet skulle feire 25-årsdagen for kommunismens fall, 15-årsdagen for NATO-medlemskapet og 10-årsdagen for EU-medlemskapet. Polens regjering skrøt av sine bragder, landet ble omtalt som det eneste landet i EU som ikke opplevde økonomisk nedgang under den store krisen i Europa i 2008–2009, og mange observatører brukte denne anledningen til å rose Polen for en vellykket omlegging fra planøkonomi og autoritært styresett til velfungerende markedsøkonomi og demokrati (Piątkowski 2013). Landets grenser syntes å være trygge, økonomien hadde vokst uavbrutt siden 1992, de fleste polakker tok del i den økte velstanden og landet var trygt forankret i NATO og EU. Ti år med EU-medlemskap hadde bidratt til betydelig oppgradering av landets infrastruktur. Mer enn 2 millioner polakker hadde brukt de nye mulighetene til å finne seg jobber i andre EU-land. Arbeidsledigheten, som var det største samfunnssproblem i landet etter kommunismens fall, var på vei ned. Mange sosiologiske undersøkelser syntes å bekrefte at polakker flest virket fornøyde med utviklingen (Czapinski & Panek 2015).

Polen hadde på dette tidspunkt en stabil regjering bestående av to partier – den liberale Borgerplatformen (PO) og Det polske bondepartiet (PSL) – som hadde sittet med makten siden 2007. I 2011 hadde Donald Tusk vært den første statsministeren i landets nyere historie som fikk fornyet sitt mandat. Den sittende regjeringen hadde

*Kontaktinformasjon: Jakub M. Godzimirski. E-mail: jmg@nupi.no

også støtte fra president Bronisław Komorowski som kom fra det samme politiske miljøet og som var den politiker som nøt den største tilliten blant landets velgere (CBOS 2015a). Til tross for alle disse positive utviklingstrekkene mistet imidlertid både presidenten og den sittende regjeringskoalisjonen makten i 2015. Formålet med denne artikkelen er å forklare hvordan den tilsynelatende sukessfulle koalisjonen og president Komorowski så raskt kom i politisk vanry og mistet makten til Lov og rettferdighetspartiet (PiS), samt hvilke konsekvenser dette politiske jordskjelvet har for innenrikspolitikken og for Polens forhold til omverdenen.

Artikkelen er empirisk basert på en grundig gjennomgang av den pågående offentlige debatten i Polen samt polske og vestlige analyser som prøver å forklare utfallet av de demokratisk prosessene som bidro til et maktskifte i Polen. Den består av tre deler. I den første settes utviklingen inn i en bredere historisk kontekst med en kort innføring i polsk politikk. Deretter ser vi nærmere på hva som skjedde i 2015 og presenterer ulike forklaringer på dette politiske jordskjelvet. I tredje del ser vi på hvordan maktskiftet er i ferd med å forandre det politiske landskapet i Polen og landets relasjoner med omverdenen. Selv om fokus vil være på den polske utviklingen, vil jeg avslutningsvis også presentere noen tanker om hvordan utviklingen må sees i en større europeisk sammenheng, som et lokalt uttrykk for mer paneuropeiske, og kanskje til og med globale, trender med økt støtte til populistiske partier og ledere som rir på en anti-elitistisk og anti-liberal politisk bølge (*Economist* 2016).

Lange linjer i polsk historie, politikk og geopolitikk

Polen er et sentralt europeisk land i dobbelt betydning. Landet ligger i Sentral-Europa, mellom det postsovjetiske området og Tyskland. Som ett av de største medlemslandene i EU og en viktig NATO-alliert har Polen også en utsikt ambisjon om å spille en sentral rolle i europeisk politikk. Polsk økonomi har vokst uavbrutt siden 1992 og ifølge siste tilgjengelige tall har den nylig kommet over den symbolske grensen på 1 000 milliarder amerikanske dollar målt i kjøpekraftsjustert BNP noe som gjør Polen til en sterk kandidat til G20-gruppen (se tabell 1).

Tabell 1. Polen i verden, Europa og EU*

	Plass i EU	Plass i Europa	Plass i verden
Territorium, 1000 km ²	312	6	9
Befolking, millioner	38,5	6	8
Kjøpekraftsjustert BNP i mrd. USD	1005	5	10
Eksport, milliarder USD	190,2	8	10
Import, milliarder USD	187,5	8	9

*Tallene er hentet fra Eurostat (2015, 2016) GUS (2015) og CIA (2016).

Historisk sett har Polens geografiske beliggenhet i hjertet av Europa blitt ansett både som en mulighet og en utfordring, og beliggenheten har vært en viktig historisk faktor som har bidratt til å forme polsk identitet (Davies 1982; Żurawski vel

Grajewski 2010; Johnsson 2011). Polen har gått gjennom mange faser. Etter i flere århundrer å ha utgjort en europeisk stormakt med ambisjoner om å spille en dominerende rolle i Øst-Europa (Nowak 2008), forsvant landet i 1795 fra Europas politiske kart som følge av en deling mellom tre nabostater – Russland, Østerrike og Preussen.

Polen gjenoppsto som en uavhengig nasjon i 1918, men ble allerede i 1939 igjen delt av sine sterke naboer. I 1945, etter å ha mistet nesten 6 millioner innbyggere – derav 3 millioner jøder – ble Polen på ny satt på Europa-kartet. Det nye Polen ble imidlertid tvunget til å bli en del av Østblokken. Først etter flere opprør – og takket være en gunstig internasjonal situasjon – klarte Polen på slutten av 1980-tallet å gjenvinne sin uavhengighet. Dette skjedde som følge av et politisk kompromiss inngått i 1989 mellom deler av den antikommunistiske opposisjonen ledet av Lech Wałęsa og de kommunistiske makthaverne, som innså at landet trengte økonomiske og politiske reformer.

De politiske prosessene i 1989 ga opphav til det nye politiske systemet i landet og til en ny kurs i utenriks- og sikkerhetspolitikken. Ettpartistaten ble innledningsvis erstattet med et system med mange politiske partier og raskt skiftende maktkonstellasjoner (Migalski et al. 2006). Det var i stor grad historiske forhold som definerte den politiske scenen med postkommunister mot partier og ledere med opphav i Solidaritetsbevegelsen. I 1993, etter fire år med tunge politiske og økonomiske reformer gjennomført av regjeringer støttet av den gamle antikommunistiske opposisjonen, kom de polske postkommunistene, Den demokratiske venstrealliansen (SLD), tilbake til makten. SLD fikk 18,5 % og deres koalisjonspartner PSL 11,7 % av stemmene. Hva gjelder utøvende makt, klarte den relativt unge postkommunisten Aleksander Kwaśniewski i 1995 å slå Solidaritetshelten og sittende president Lech Wałęsa (Kwaśniewski ble gjenvalgt med god margin i 2000).

I 1997 overtok på ny en post-Solidaritets samlingsregjering anført av Solidaritets valgaksjon (AWS) (33,8 %) og dets koalisjonspartner Frihetsunionen (UD) (13,4 %). SLD måtte denne gang nøye seg med 27,1 %, men partiet kom sterkt tilbake ved valget i 2001 da det fikk 41,0 % av stemmene og på ny kunne danne en koalisjonsregjering med PSL (8,1 %). Mellom 2001 og 2005 hadde landets postkommunister nesten full kontroll med det politiske systemet. Men det viste seg også å være deres bane – etter flere korruptionsskandaler mistet de den politiske makten i 2005.

Etter 2005 har det politiske landskapet blitt dominert av to partier – Borgerplattformen (PO), fram til 2014 ledet av Donald Tusk, og Lov og rettferdigheitspartiet (PiS) etablert av Lech og Jarosław Kaczyński (Gebert 2010). Valget i 2005 innevarslet etableringen av en ny klar skillelinje i polsk politikk – mellom den liberale og den sosiale fløyen, representert av henholdsvis PO og PiS. De to partiene hadde planlagt å danne en felles regjering i 2005, men dette prosjektet ble det aldri noe av. PiS som fikk 27,0 % av stemmene valgte heller å danne en mindretallsregjering. PO ble i stedet med 24,1 % det største opposisjonspartiet.

PiS mindretallsregjering ble etter hvert erstattet av en PiS-ledet koalisjonsregjering med to små populistiske partier – partiet Selvforsvar som representerte velgere som var misfornøyde med reformene som ble ledet av den populistiske Andrzej Lepper

(partiet fikk 11,4 % av stemmene), og det verdikonservative partiet De polske familiers union ledet av Roman Giertych (8,0 %). I 2007 mistet PiS (som fikk 32,1 %) makten til en koalisjon av PO (41,5 %) og PSL, Det polske bondepartiet (8,9 %). De to partiene beholdt makten etter valget i 2011, da PO fikk 39,2 % PSL 8,4 % og det største opposisjonsparti PiS 29,9 %. PO-PSL koalisjonen ble dermed sittende ved roret fram til 2015.

Visjoner og valg

Valget i 2015 markerte en ny dyp splittelse i polsk politikk og var et utrykk for en tydelig konflikt mellom to forskjellige visjoner ikke bare av Polens framtid, men også av Polens nyere fortid (Grabowska 2004; Rokita & Krasowski 2013; Grabowska & Pankowski 2015). Man kan kort oppsummere de siste 26 år i polsk politikk ved å vise til tre ulike forståelser av Polen. Postkommunistene og deres støttespillere hevder at det er en form for politisk, samfunnsmessig og historisk kontinuitet mellom det kommunistiske Polen (som de selv hadde sitt utspring fra) og dagens Polen. For denne gruppen tok den andre verdenskrig slutt i 1945, og det kommunistiske Polen hadde som stat en viss legitimitet. Den liberale delen av det polske politiske spektrum som i dag representeres av PO mener at konsekvensene av krigen først ble «annullert» i 1989 da Polen fikk sin frihet tilbake og at perioden etter dette er den beste perioden i polsk nyere historie. PiS og dets tilhengere synes derimot å mene at «fiendtlig okkupasjonen» av Polen først tok slutt i 2005 med partiets dobbeltseier ved president- og parlamentsvalget (Krasowski 2012; Dorn & Krasowski 2013; Miller & Krasowski 2013; Rokita & Krasowski 2013; Krasowski 2014, 2016).

Utviklingen av det polske politiske systemet kan også sees på som et lokalt resultat av trender som har bidratt til å forandre det politiske landskapet i hele det postkommunistiske området. Herbert Kitschelts forståelse av hvilke ideer som påvirker velgere, videreutviklet av Marek Migalski og kolleger, kan være et nyttig verktøy til å forstå den polske politikken etter 1989 (Kitschelt 1992; Migalski et al. 2006: 249–50). Kitschelt mente at velgerne i hele det postkommunistiske området måtte forholde seg til to ideologiske akser: valget mellom frie markeder og politisk motivert fordeling av økonomiske goder og mellom liberale og autoritære verdier. Den polske konteksten fikk de polske forskerne til å foreslå en modifisering av Kitschelts opprinnelige politiske akser. De mente at etter flere år med politiske og økonomiske reformer ble polske velgere mindre interessert i de økonomiske aspektene og mer i verdirelaterte valg og at polske velgere i 2005 fikk et valg mellom konservativ-liberale og konservativ-nasjonale verdier.

Beskrankninger og realpolitikk

Ved siden av forskjellige ideologiske valg og spenninger som har formet polsk politikk etter 1989 er det også viktig å påpeke at måten politiske programmer omsettes til daglig politikk i stor grad defineres av den polske grunnloven. Denne ble vedtatt i 1997 etter flere år med debatter og diskusjoner. Grunnloven regulerer, til tider på en uklar måte, relasjonene mellom forskjellige maktsentra – parlamentet, regjeringen og presidenten – og mellom den utøvende, lovgivende og dømmende makt i landet.

Den delvis uklare maktfordelingen, en maktfordeling som av enkelte kritikere oppfattes som utdatert, har ofte bidratt til en tilspisning av den politiske situasjonen i landet.

Samtidig har det til tross for det omskiftende politiske landskapet på 1990-tallet vært enighet om strategiske målsetninger for landets sikkerhet- og utenrikspolitikk og en klart provestlig kurs. I 1999 sluttet Polen seg til NATO og i 2004 ble landet tatt opp som EU-medlem (Kuźniar 2001, 2009; Gebert 2010). Denne provestlige kurset påvirket også den politiske utviklingen på hjemmebane; for å kunne møte de formelle medlemskravene fra EU (København-kriteriene fra 1993) og NATO (krav fra 1995) måtte landet gjennomføre en rekke politiske, sosiale og økonomiske reformer som forandret landet til det ugenkjennelige. Disse reformene har medført mange positive endringer, men medførte også en del samfunnsmessige og politiske kostnader. Høy arbeidsledighet var den største sosiale utfordringen, mens lav politisk deltagelse og reformsidens tap av politisk makt i 1993 og 2001 var de største politiske kostnadene (Grabowska et al. 1994; Grabowska & Roguska 2014).

Betydningen av NATO og EU for Polen fortjener å understrekkes. Polsk sikkerhetstenkning har lenge vært basert på en overbevisning om at Polen ikke vil være i stand til å stå imot et full-skala militært angrep på egenhånd (Paszewski 2016: 121). En slik oppfatning gjør polsk medlemskap i NATO til det viktigste sikkerhetspolitiske redskapet landet har til rådighet. For å styrke artikkel 5-garantien har Polen satset mye på å øke de alliertes interesse i alliansens tradisjonelle oppgaver, det vil si forsvaret av alliansens medlemmer. Det viktigste tiltaket polske beslutningsstagere lanserte etter Russlands annektering av Krim og intervensjon i Øst-Ukraina i 2014 var å øke de alliertes fysiske tilstedeværelse i Polen og i de baltiske statene.¹

Mens NATO spiller en viktig rolle i polsk strategi som garantist for landets sikkerhet i en potensiell konfliktsituasjon, spiller EU en kanskje enda viktigere rolle når det gjelder den økonomiske, politiske og samfunnsmessige transformasjonen av landet.

I 2014 publiserte det polske UD en lang rapport om hva EU-medlemskapet hadde betydd for Polen (MFA 2014). Ifølge denne rapporten har Polen opplevd en periode med økonomisk oppsving uten sidestykke i landets historie. Mellom 2003 og 2013 ble det polske BNP nesten doblet og BNP per innbygger vokste i samme periode fra 48,8 til 68 % av EU-gjennomsnittet. Den polske økonomien hadde klart å vokse også under den økonomiske krisen som rammet resten av EU i 2008 og 2009. Arbeidsledigheten sank fra nesten 20 % i 2003 til 13,4 % i 2013, ikke minst takket være økte utenlandske investeringer i landet. Fjerning av handelsbarrierer bidro til at den polske eksporten ble mer enn tredoblet mellom 2003 og 2013. I den samme perioden mottok Polen mer enn tre ganger så mye i overføringer fra EU enn de selv betalte til EUs felleskasse. Disse overføringene var avgjørende for at Polen har klart å oppgradere sin infrastruktur, ikke minst veinettet. Alt i alt har EU-midlene bidratt til å finansiere flere hundre tusen prosjekter i landet. EU-medlemskapet har også sikret store overføringer til polske bønder, den gruppen i det polske samfunnet som i utgangspunktet hadde vært mest skeptisk til EU-medlemskap.

¹Dette initiativet var ikke ukontroversielt. Flere gamle NATO-medlemmer mente at avtalen med Russland fra 1997 satte grenser for hva alliansen kunne tillate seg i denne delen av Europa.

Dette forklarer også hvorfor EU-medlemskap i dag oppfattes som noe positivt av de fleste i landet og som gjør en eventuell «Polexit» til et heller ugjennomførbart politisk prosjekt. Mange polakker oppfatter EU ikke kun som en økonomisk bidragsyter, men også som en organisasjon som de har stor tillit til, til og med i større grad enn til den polske makteliten. De mener derfor også at EU bør og kan legge begrensninger på hva den politiske klassen i landet kan tillate seg, noe som kan være viktig i en situasjon med en regjering som av ideologiske årsaker kunne gjøre noe for å undergrave viktige rettsstatsprinsipper.

Både i NATO og EU regnes Polen som et av de viktigste medlemslandene og oppfattes som en viktig regional makt (Antczak-Barzan 2015). Polsk medlemskap i NATO og EU danner også en viktig ramme for polsk hjemlig politikk.

I 2015 opplevde polsk politikk en dramatisk forandring med potensielt vidtrekkende konsekvenser for landet og dets relasjoner med omverdenen. I neste del skal vi derfor se på hva som skjedde i Polen i 2015, hvordan det som skjedde kan forklares, og hvordan dette påvirker landets innenriks- og utenrikspolitikk.

Hva skjedde i Polen i 2015 – og hvorfor?

Hva var egentlig situasjonen i Polen i forkant av de to valgene i 2015? De ulike svarene de politiske partiene ga på det spørsmålet avslørte et polarisert politisk landskap (Markowski et al. 2015). Representanter for den sittende regjeringen tegnet et meget positivt bilde av utviklingen i landet og henviste til det positive bildet av Polen internasjonalt (Piątkowski 2013; Święcicki 2015; Onyszkiewicz & Olczyk 2015), mens opposisjonspolitikere mente at landet de håpet på å overta «var lagt i ruiner» og trengte nye krefter som kunne styre det ut av uføret (Gliński et al. 2014; Bujak et al. 2015; Soloch & Zaremba 2015; Szczerski & Staniszewski 2015).

Med disse to svært forskjellige visjonene var scenen satt for den polske valgthrilleren som utspilte seg i 2015 og som resulterte i en fullstendig ommøblering av polsk politikk. Det var mange tegn på at stemningen i landet var i ferd med å snu og at velgernes gunst var i ferd med å forandres. Den viktigste langsiktige trenden var den synkende oppslutningen om PO og den økende oppslutningen om PiS (CBOS 2014). I tillegg så man også en synlig aktivisering av nye politiske miljøer og krefter som mente at den polske politikken trengte nytt blod (Wójcik & Olczyk 2015).

Men det var kanskje en hendelse som mer enn noe annet bidro til at man fikk enda mer fart i disse prosessene. Den sittende maktelitens posisjon ble betydelig svekket av en avlytningsskandale i juni 2014, da flere polske medier kunne avsløre innholdet av fortrolige samtaler mellom ledende PO-politikere som hadde blitt avlyttet av en «kelnerbande» som jobbet på oppdrag for en suspekt næringsleder. Innholdet i disse samtalene bidro kraftig til å ødelegge legitimiteten til mange ledende PO-politikere, til partiet og mer generelt til hele den polske politiske klassen (Latkowski & Majewski 2014a, 2014b; Nisztor 2014). Måten PO-politikere uttrykte seg under disse private samtalene om landet og dets problemer og det til dels vulgære språket som hadde blitt brukt fikk en nærmest umiddelbar og meget negativ effekt for oppslutningen om den sittende regjeringskoalisjon.

Et tegn på at stemningen i landet var i ferd med å snu fikk man deretter allerede under det regionale valget i november 2014 (Flis et al. 2015). Den sittende koalisjonen vant valget samlet sett, men PiS, det største opposisjonspartiet, hadde stor framgang. I slutten av 2014 ble den sittende polske statsministeren og den polske politikkens vidunderbarn Donald Tusk valgt som president for Det europeiske råd. Tusk forlot den polske politiske scenen og sendte statsminister-pinnen videre til sin partifelle Ewa Kopacz. Den nye PO-lederen ble oppfattet som en lojal partileder, men manglet Tusks erfaring og karisma. Mange trodde likevel at den sittende koalisjonen ville være i stand til å ri av krisen takket være den positive økonomiske utviklingen i landet og støtten fra president Komorowski.

I denne situasjonen var det ventet at en valgstrategi basert på å nøre opp under frykten for PiS og dets leder Jarosław Kaczyński igjen kunne resultere i valgsieier. Denne strategien hadde fungert både i 2007, 2010 og 2011. Grunnen til dette var at mange polske velgere så ut til å frykte den mer radikale tilnærmingen til landets problemer representert av Kaczyński og hans parti som ville bygge «den fjerde republikken» og gjennomføre en moralsk og politisk revolusjon i landet. PO og dens støttespillere satset dermed på at de kunne vinne valget ikke først og fremst fordi de selv hadde et positivt og populært program, men fordi programmet til deres politiske konkurrenter ble ansett som uspiselig av de fleste. Det skulle imidlertid vise seg at PO hadde tatt grundig feil. Det var i stedet opposisjonen som klarte å mobilisere opinionen mot PO og PSL.

Presidentvalget i 2015

Det kunne se ut til at president Komorowski, som de fleste polakker hadde en meget stor tillit til, var klar favoritt til å lede landet i fem nye år (Onyszkiewicz & Olczyk 2015). Så sent som i januar 2015 uttalte Adam Michnik, sjefsredaktør i *Gazeta Wyborcza*, Polens største avis, at Komorowski kun ville tape valget hvis «han i beruset tilstand hadde kjørt på en gravid nonne» (Dziennik 2015). Denne prognosene slo veldig feil. Allerede etter første valgrunde, 11. mai 2015, der Komorowski måtte kjempe mot ti motkandidater, viste det seg at hans seier ikke var gitt på forhånd. Han tapte første valgomgang mot PiS-kandidaten Andrzej Duda med en liten margin, og klarte heller ikke å slå ham i den andre valgomgangen to uker senere, 25. mai 2015.

I den første valgrunden var det to viktige overraskelser – at Komorowski tapte mot Duda, og at en av de andre kandidatene, den polske rockestjerne Paweł Kukiz som kun ble ansett som en protestkandidat, fikk mer enn 20 % av stemmene. Majoriteten av velgere som hadde stemt på Kukiz i første valgomgang, stemte i andre valgomgang på Duda, og løpet var dermed kjørt for Komorowski (se tabell 2).

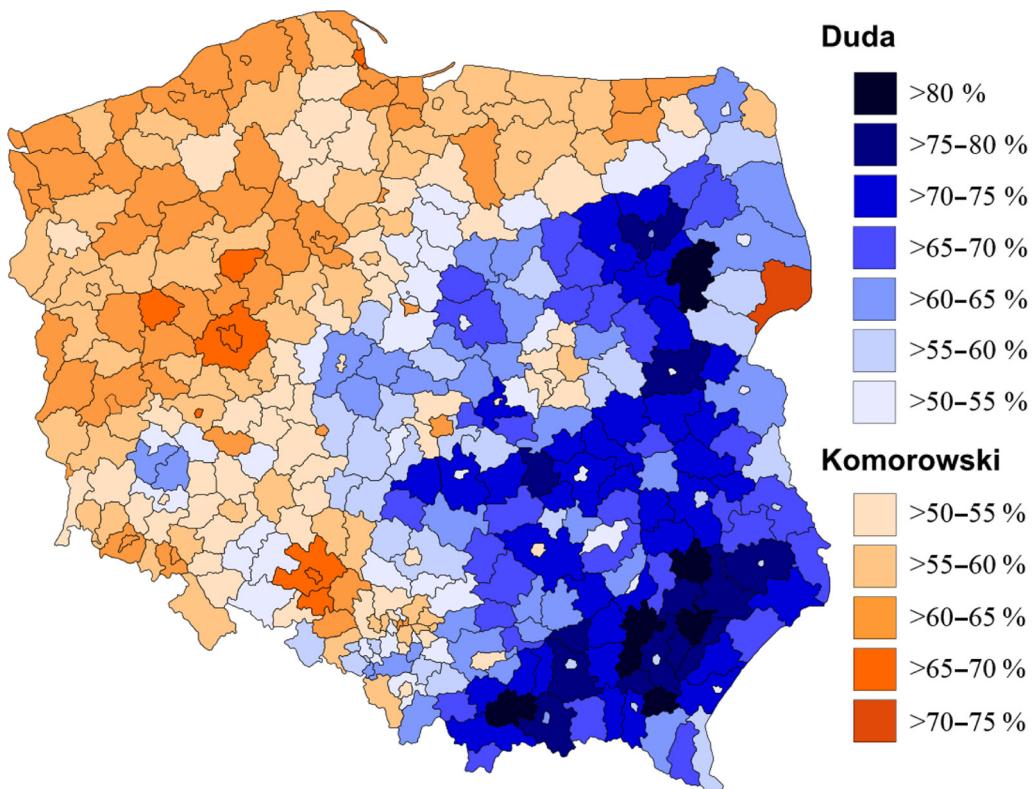
Som kartet i figur 1 viser var det store regionale forskjeller med hensyn til støtten til de to kandidatene – Duda vant i tradisjonelle PiS-bastioner øst og sør i Polen, mens Komorowski fikk mest støtte i store byer og i nord og vest. Stemmemønsteret ved dette valget viser også at historiske grenser stadig er viktige i Polen – støtte for den mer konservative PiS-kandidaten var størst i områder som historisk sett var underlagt russisk og østerriksk styre, mens støtte til Komorowski var høyest i de områdene som var underlagt tysk styre og ble innlemmet i Polen etter 1945.

Tabell 2. Presidentvalget i Polen 2015

Kandidat	Første valgomgang		Andre valgomgang	
	Stemmer	%	Stemmer	%
Andrzej Duda	5 179 092	34,76	8 630 627	51,55
Bronisław Komorowski	5 031 060	33,77	8 112 311	48,45
Pawel Kukiz	3 099 079	20,80		
Andre	1 589 703	10,67		

Parlamentsvalget i 2015

Komorowskis nederlag lovet dårlig for PO og dets koalisjonspartner PSL, og til tross for at PO kunne vise til positive økonomiske resultater i løpet av sine åtte år ved makten, gikk det ikke så bra med den sittende koalisjonen ved neste politiske korsvei. Valget til det polske parlamentets to kamre ble avholdt 25. oktober 2015, og ble vunnet av PiS som fikk 37,6 % av de avgjorte stemmene mot POs 24,1 %.

Figur 1. Resultater av presidentvalget i Polen 2015 – andre valgomgang – basert på data fra den polske valgkommisjon²

²Tilgjengelig på https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Pr%C3%A4sidentschaftswahl_Polen_2015_Runde_2.svg. Lesedato 25. august 2016.

Dette resultatet betyddet at PiS fikk 235 seter – like mange som PO og PSL fikk til sammen etter valget i 2011 – og rent flertall i Sejmen, det nedre kammeret i det polske parlamentet. PiS kunne dermed danne egen flertallsregjering. Den sittende koalisjonen led store tap og mistet i alt 81 seter. Også i Senatet, det polske parlamentets overkammer, fikk PiS et klart flertall – partiet fikk 61 mandater, PO 34 og PSL ett mandat, mens fire mandater gikk til uavhengige kandidater.

Valget bidro også til en ommøblering av den polske politiske scenen. To nylig etablerte partier, Kukiz'15 og Det moderne partiet (.N), ledet av Ryszard Petru, kom inn i Sejmen og fikk henholdsvis 42 og 28 seter. Venstresiden, det vil si partiene Det forente venstre (ZL) og Sammen (Razem), fikk mer enn 11 % stemmer på landsbasis, men det var for lite for å kunne vinne seter i Sejmen. Det skyldtes at Det forente venstre gikk til valg som partikoalisjon og trengte minst 8 % (de fikk 7,6), mens partiet Sammen manglet enda mer for å kunne komme over parti-sperregrensen på 5 %. Venstresiden i polsk politikk fikk dermed ingen representanter, for første gang etter den store omveltningen i 1989.

Tabell 3. Resultater av parlamentsvalget i Polen 25. oktober 2015*

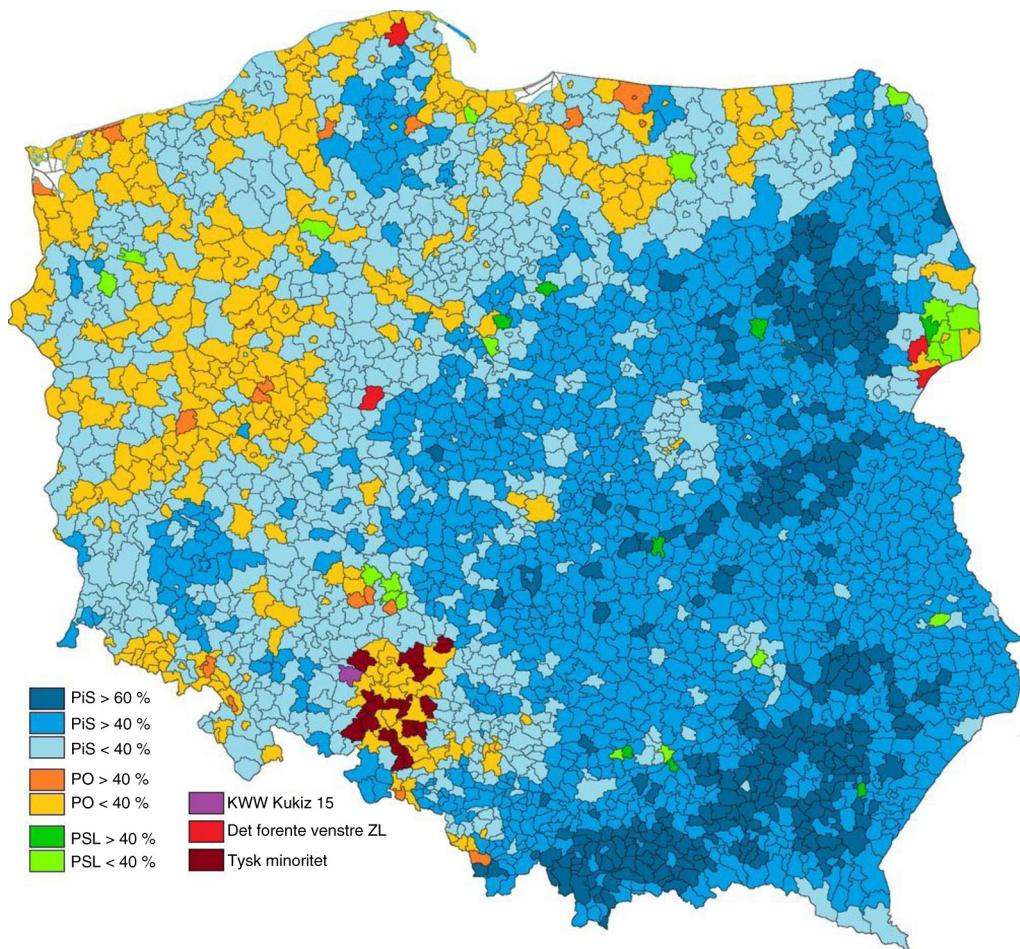
Parti	PiS	PO	Kukiz'15	.N	ZL	PSL	Korwin	Razem
Antall stemmer	5 711 687	3 661 474	1 339 094	1 155 370	1 147 102	7 798 75	7 229 99	5 503 49
% stemmer	37,58	24,09	8,81	7,60	7,55	5,13	4,76	3,62
+/- antall	+ 7,68	- 15,09	–	–	- 10,71	- 3,23	–	–
stemmer %								
Seter i Sejmen	235	138	42	28	–	16	–	–
+/- antall seter	+ 78	- 69	–	–	- 67	- 12	–	–
% stemmer i Sejmen	51,09	30,00	9,13	6,09	–	3,48	–	–
% stemmer av alle velgere ³	19,13	12,26	4,48	3,86	3,84	2,61	2,42	1,84

*Polsk valgkommisjon og egne beregninger.

At PiS fikk rent flertall i Sejmen skyldes en kombinasjon av flere faktorer. For det første var det to partier, Det forente venstre og Korwin, som kom rett under sperregrensen. Ifølge en simulering gjennomført av den polske TVN24 hadde Sejmen hatt en helt annen sammensetning hvis begge disse to hadde klart å komme over sperregrensen. PiS hadde ikke fått et rent flertall i Sejmen og ville måttet nøye seg med kun 218 mandater, eller 47,4 % av setene. Med både Det forente venstre og partiet Korwin i Sejmen ville PiS hatt 218 mandater, PO 128, Kukiz 39, Det forente venstre 33, Moderne 21, PSL 15, Korwin fem og den tyske minoriteten ett mandat.⁴ PiS hadde måttet danne en koalisjonsregjering og dets makt hadde derved vært innskrenket. Man kan derfor si at PiS sin sterke politiske makt i dagens konfigurasjon også skyldes en dose flaks og en slags partikannibalisering på venstresiden hvor to partier kjempet om velgernes gunst.

³Valgdeltagelse var på 50,92 %.

⁴Tilgjengelig på www.tvn24.pl/wybory-parlamentarne-2015,127,m. Lesedato 25. august 2016.

Figur 2. Kart over valgresultater – det vinnende partiet i alle landets kommuner ved valg 25. oktober 2015.⁵

Figur 2 viser hvilket parti som vant flest stemmer i hver av Polens kommuner ved valget i oktober 2015. PiS er det dominerende partiet også i mange områder hvor Komorowski vant over Duda i mai 2015, og der hvor støtten til PO var sterkest ved forrige parlamentsvalg. Dette kartet viser også at historiske og geografiske skillelinjer er i ferd med å endres, i hvert fall når det gjelder partipreferanser i Polen.

Årsaker

Hvordan kan resultatet i president- og parlamentsvalget forklares? Hva kan da forklare at den forholdsvis ukjente Andrzej Duda som kom sent på banen klarte å vinne kampen mot den tillitsvekkende Komorowski? Hvordan skal man forklare at et parti hvis leder fortsatt er blant politikere med lavest tillit blant potensielle velgere i

⁵Tilgjengelig på www.wyborynamapie.pl/sejm2015/sejm2015.html. Lesedato 25. august 2016.

Polen (CBOS 2016b) ikke bare klarte å komme tilbake til makten men også å vinne med en margin som gjorde det mulig å danne en flertallsregjering? I denne delen vil jeg argumentere for at mye av forklaringen ligger i maktslitasje, fremmedfrykt og i at valgene fikk preg av å være protestvalg.

For å kunne komme med et svar på disse spørsmålene er det viktig å se på hvordan denne makkampen så ut fra de potensielle velgernes perspektiv (Markowski et al. 2015). Et viktig moment her er maktslitasje. Ved presidentvalget kunne en velge mellom en sittende president som virket meget selvsikker og var assosiert med et parti som ble oppfattet som arrogant, og en yngre, ukjent kandidat som ble støttet av et parti som lovet velgerne mye gull og mange grønne skoger. Ved parlamentsvalget hadde de et valg mellom en koalisjon som hadde sittet med makten i åtte år, hadde utrettet mye, men som tilsynelatende manglet en større visjon og evne til å gjennomføre reformer og som også var befengt med mange skandaler – og et parti som ivret for forandringer.

Komorowski og PO satset i stor grad på en fortsettelse av den tidligere politiske linjen med noen små justeringer som skulle bidra til å øke velstanden noe, og de advarte mot PiS sin politikk som kunne, etter deres mening, være ødeleggende for landets økonomi og internasjonale posisjon. Andrzej Duda og PiS presenterte derimot en visjon med mer rettferdig fordeling av goder, senkning av pensjonsalder (som den sittende koalisjonen nylig hadde økt til 67 år for både kvinner og menn), og omfattende støtte til barnefamilier og andre utsatte grupper i det polske samfunnet.⁶ Både Duda og PiS valgte også en meget kritisk tilnærming til EU, og da særlig til EUs og Tysklands håndtering av den pågående migrasjonskrisen. Noen viktige representanter for denne fløyen beskrev Polen under den sittende regjeringen som et tysk-russisk kondominium styrt fra Berlin og Moskva. De spilte på anti-tyske og anti-russiske følelser og presenterte sine politiske konkurrenter som representanter for fremmede makter og forrædere, på linje med folk som framprovoserte Polens delinger på 1700-tallet (Macierewicz & Gmyz 2014a, 2014b; Macierewicz & Lichocka 2014; Bujak et al. 2015).

En annen nøkkelfaktor i valgkampene var fremmedfrykt. Opposisjonen spilte på innvandringsfiendtlige følelser blant polske velgere i sin kritikk av den sittende regjeringens mer forsonlige innvandringspolitikk (CBOS 2016a). Under den tilspissede valgkampen framstilte for eksempel Kaczyński flyktninger som en trussel mot landets sikkerhet og den polske levemåten (wPolityce 2015). Også i den polske befolkningen generelt er denne skeptiske holdningen nokså utbredt. Ifølge CBOS (2016a) gikk motstanden i befolkningen mot å ta imot flyktninger fra konfliktområder kraftig opp – fra 23 % i mai 2015 til 61 % i juni 2016.

Velgernes tilslutning til PiS sitt partiprogram bør dog ikke overvurderes. Under valgkampen valgte PiS å «skjule» sine mest kontroversielle politikere og å tone ned de mer revolusjonære aspekter ved sitt politiske program – dette for å tiltrekke støtte fra

⁶Det kan også se ut til at mange velgere som var opptatt av sosialpolitikk mente at PiS sitt program med mye fokus på fordelingspolitikk var mer attraktivt enn det tilbudet den svekkede venstresiden med Det forente venstre i spissen kunne tilby.

mer moderate grupper blant polske velgere. Mens PO framstilte seg selv som et «ikke-PiS», presenterte PiS seg som en mye mykere utgave av seg selv, med mange løfter om et bedre liv for de fleste etter valget – og straff for dem som gjorde seg skyldige i forskjellige udåder under det forrige «regimet» (Soloch & Zaremba 2015).

Et tredje nøkkelmoment som bidro til det politiske jordskjelvet var at veldig mange av de som gikk til valg valgte å avlegge en proteststemme. De ville vise sin sterke misnøye med hele den sittende politiske makteliten. Dette ble synlig særlig under presidentvalget da 20 % av stemmene i den første runden gikk til Paweł Kukiz. Hans velgere bidro også sterkt til Andrzej Dudas seier i den andre valgomgangen. Også det faktum at flere etablerte partier led store tap under parlamentsvalget og to nye partier ble valgt inn i det polske parlamentet bekrefter denne protesttrenden (Grabowska & Olczyk 2015). Dette må imidlertid også sees i en større europeisk og global sammenheng der misnøye med etablerte politiske miljøer, ønsket om forandring og kampen mot EUs trang til mer sentralisering har gjort seg gjeldende.

Politiske skandaler, maktslitasje, fremmedfrykt og proteststemning blandt velgerne var viktige faktorer som bidro til valgresultatene. PiS sine løfter om en mer rettferdig fordeling av goder i samfunnet var populære. Resultatet var at PiS økte sin oppslutning i brede lag av befolkningen (se appendiks 1). Til tross for at partiet slik oppnådde økt legitimitet fikk de ikke tilstrekkelig oppslutning til å egenhendig endre landets grunnlov – og det legger begrensninger på hvor langt PiS kan gå i sin politiske revolusjon. Som Tabell 4 viser støttet kun hver femte polske velger PiS og PiS presidentkandidat fikk støtte av 28,5 % av alle landets velgere. Dette betyr at mer enn 80 % av velgerne ikke støttet partiets program og kandidater ved det siste valget og at mer enn 70 % ikke stemte på Duda. Dette har imidlertid ikke hindret partiet i å satse på en rekke kontroversielle reformer som har bidratt til økt spenning i landet og til en forverring av Polens relasjoner med EU-institusjonene.

Tabell 4. Valgdeltagelse i Polen 2015*

Valgtype	Valgdeltagelse %	Vinner	% støtte vinner	% av alle potensielle velgere som stemte på vinner
President, 1. omgang	48,96	A. Duda	34,76	17,02
President, 2. omgang	55,34	A. Duda	51,55	28,53
Parlament	50,92	PiS	37,58	19,14

*Polsk valgkommisjon og egne beregninger.

Hvor går Polen etter valget?

PiS har framlagt et ambisiøst politisk program, den såkalte Morawiecki-planen (Ministerstwo Rozwoju 2015, 2016) som skal sørge for at Polen unngår å havne i en «middelinntekt-felle» (*medium income trap*). Morawiecki-planen, som skal sikre en

mer innovativ utvikling av polsk økonomi og økt velstand for polakker flest, framstilles som et vidundermiddel mot alle strategiske, økonomiske og sosiale feilgrep gjort av PiS' forgjengere. Eksparter strider dog om denne planen i det hele tatt lar seg gjennomføre under de gjeldende politiske og økonomiske omstendigheter.

Uansett er denne planen bare en liten del av endringene PiS har satt i gang. For å kunne forstå hvor Polen er i ferd med å bevege seg er det viktig å se på PiS sin retorikk under og etter valget, og på hvordan partiet har valgt å omsette sitt partiprogram til politisk handling. Viktige stikkord er historisk revisjonisme, moralsk sosial opprustning og maktkonsolidering.

Historiestrider

Den politiske kampen i landet dreier seg, ifølge PiS, også om landets *fortid*, som de mener har vært framstilt på en uriktig og ufordelaktig måte (Krzeminski 2016). Her er det flere momenter som allerede har fått mye oppmerksomhet i Polen og i utlandet. For det første har man mye fokus på å rette opp på oppfatningen av Polens rolle under annen verdenskrig, og særlig under Holocaust. Spørsmålet om polsk deltagelse i Jedwabne-massakren i 1941 og i den antijødiske pogromen i Kielce i 1946 har igjen dukket opp i debatten, og mange ledende PiS-figurer har presentert synspunkter som tar sikte på å redusere polakkers ansvar for disse tragediene.

Et annet hett tema er den såkalte Volhynia-massakren hvor ca. 100 000 polakker ble tatt av dage i flere utrensningsaksjoner gjennomført av ukrainske nasjonalister under annen verdenskrig. Denne debatten virker splittende på den polske makteliten som på den ene siden vil betrakte Ukraina som en strategisk partner man ønsker å samarbeide med mot Russland, men som på den andre siden ønsker en uforbeholden unnskyldning fra ukrainske myndigheter for det som mange i Polen omtaler som et folkemord (Żurawski vel Grajewski 2015).

Myndighetene har også satset tungt på å gi en annen fortolkning av Polens rolle under annen verdenskrig i det nye museet som er i ferd med å bygges i Gdansk – et stort prosjekt lansert av Donald Tusk i hans statsministertid.

Myndighetene har også viet mer oppmerksomhet til den væpnede kampen mot det kommunistiske regimet etter krigen, og særlig til skjebnen til de såkalte «fordømte soldater», det vil si polske motstandsmenn og -kvinner som mistet livet under kampen mot det kommunistiske regimet etter 1945 (Wąsowski & Żebrowski 1999; Wieliczka-Szarek 2013).

To andre historiske temaer som behandles heftig i dagens debatt er Lech Wałęsas fortid – som framstilles i et meget ufordelaktig lys – og flykatastrofen i Smolensk i 2010. Wałęsa signaliserte selv for mange år siden at han ble tvunget til å samarbeide med det kommunistiske politiet etter opptøyene i Gdansk i 1970, og mange i kretsen rundt ham – sannsynligvis også Kaczyński selv – visste om det. Temaet har imidlertid kommet tilbake med ny styrke i 2015 etter at enken til den gamle sjefen for det politiske politiet i Polen, general Czesław Kiszczak, ble tvunget til å levere fra seg en gammel arkivmappe med flere detaljer om dette samarbeidet. Dette må sees som en del av PiS sitt oppgjør med fortiden og partiets forsøk på å skrive om Polens nyere historie.

Flykatastrofen i Smolensk i 2010 har også blitt brukt i den pågående politiske maktkampen. I en meningsmåling fra 2015 mente 31 % av de spurte at katastrofen ikke var en vanlig flyulykke, men et resultat av et attentat rettet mot landets president som også kostet mange andre medlemmer av landets politiske maktelite livet. 51 % mente at det ikke forholdt seg slik, mens 18 % ikke hadde noen mening om spørsmålet. Blant de som stemte for PiS ved valget i 2011 mente 58 % at det kunne være snakk om et attentat, mens kun 10 % av PO-velgerne hadde samme holdning (CBOS 2015b). Disse tallene viser at det polske samfunnet er dypt splittet i sitt syn på katastrofen, og denne splittelsen er meget synlig i den pågående politiske debatten med gjensidige beskyldninger om forfalskninger av fakta og misbruk av ulykken i politisk øyemed (Gliński & Wasilewski 2011; Macierewicz et al. 2015; Macierewicz & Wierzchołowski 2015).

Moralsk opprustning

«Den gode endringen» som PiS har satset på har også en moralsk og normativ dimensjon. Både før og etter valget har PiS gjort det klart at landet må våkne opp og gå gjennom en moralsk revolusjon for å komme seg opp fra knestående og finne sin rettferdige plass i Europa og verden. Hovedmålet med det politiske prosjektet til PiS er å styrke landets suverenitet og å forsøre det som blir definert som tradisjonelle polske og kristne verdier som er truet av de liberale kretene i Europa. Dette forklarer også hvorfor partiets program under valgkampen ble direkte og indirekte støttet av den polske katolske kirken som synes å dele mange av PiS sine synspunkter når det gjelder negativ vestlig og liberal moralsk innflytelse i landet (Szumigalska 2015). Kirkens støtte bidro også til PiS sin valgseier. Vektleggingen av «tradisjonelle verdier» gir seg også utslag i konkret politikk, som for eksempel det meget ambisiøse prosjektet «500 +», som sikrer store pengeoverføringer til polske barnefamilier.

Maktkonsolidering

Det var imidlertid som nevnt ett problem ved PiS sin seier: Partiet fikk et rent flertall i Sejmen og kunne danne en flertallsregjering, men hadde for få mandater til å forandre landets grunnlov. Partiet satset allikevel på å gjennomføre sitt ambisiøse program. Etter ett år ved makten er resultatet blandet. PiS har innført en ny fordelingspolitikk med store overføringer til barnefamilier og har fått gjennomslag for landets ønsker om økt NATO-tilstedevarelse. Samtidig beskyldes partiet for å skape mye usikkerhet og for å ødelegge Polens gode internasjonale rykte, særlig i forbindelse med måten partiet har valgt å ta kontroll over statlige media og i enda større grad for måten partiet har satset på å forandre maktsbalansen mellom den utøvende, den lovgivende og den dømmende makt ved å forsøke å begrense makten til landets forfatningsdomstol (Szuldrzyński 2016). Dette siste har ført til en sterk mobilisering av krefter kritiske til denne «revolusjonen» både innad i Polen og utenfor landets grenser.

PiS har nemlig satset på en mye mer «revolusjonær» tilnærming til landets problemer enn det som ble forespeilet under valgkampen. For å kunne implementere

sitt program uten å ha mulighet til å forandre landets grunnlov har PiS satset på det mange andre polske maktpartier hadde gjort før – å ta kontroll over landets viktigste ressurser. Man har gjennomført noe som likner på administrative utrensninger i statlig administrasjon for å bli kvitt embetsmenn som ble innsatt av den forrige regjeringen som man trodde kunne være illojale, og erstattet dem med partifunksjonærer eller PiS-støttespillere. Man har tatt kontroll over statlige medier som man hadde anklaget for å være altfor liberale og anti-PiS under valgkampen. I tillegg har partiet tatt kontroll over de viktigste økonomiske ressursene kontrollert av den polske staten ved å fjerne ledere innsatt av den forrige koalisjonen og erstatte dem med trofaste PiS-tilhengere.

Det er særlig partiets forsøk på å lamme arbeidet til den polske forfatningsdomstolen som oppfattes som kontroversielt. PiS sine tilhengere mener at partiet måtte ta opp kampen med forfatningsdomstolen fordi man fryktet at domstolen ville blokkere gjennomføringen av partiets store politiske plan (niezalezna.pl 2016). Dagens opposisjon ser på dette som et forsøk på å forandre maktbalansen i landet til fordel for et parti som ikke fikk nok stemmer til å være i stand til å forandre landets grunnlov (Polityka.pl 2016). Dette spørsmålet har fått landets allierte i EU og NATO til å reagere (Bucholc & Komornik 2016). EU-kommisjonen har satt i gang en prosess som kan resultere i at Polen kan bli straffet hvis myndighetene ikke finner en løsning på den pågående politiske krisen rundt landets forfatningsdomstol, en løsning som må være i samsvar med Polens internasjonale forpliktelser og anbefalinger gitt av Veneziakommisjonen (Bachmann 2016a, 2016b). Polske myndigheter har nylig fått en ny frist på tre måneder for å rydde opp i dette (European Commission 2016a, 2016b). Også president Barack Obama uttrykte bekymring for situasjonen under NATO-toppmøtet i Warszawa i juli 2016 (White House 2016).

Oppsummering

I 2015 ble det politiske landskapet i Polen helt forandret. Den sittende presidenten måtte se seg slått av en motkandidat som få måneder før valget ble gjenkjent av kun 12 % av landets velgere. Og i oktober 2015 mistet også den sittende koalisjonen makten. Venstresiden i polsk politikk – som i 2001 fikk mer enn 40 % av stemmene ved valget – fikk ikke et eneste mandat i den Sejmen, hvor to nye protestpartier kom inn. Lov og rettferdighetspartiet (PiS) ble dessuten det første partiet etter 1989 som fikk rent flertall og dermed mulighet til å danne en ettpartiregjering. Den nye regjeringens politiske kurs har utløst en protestbølgje og bidratt til å forsure den nye regjeringens forhold til EUs institusjoner og landets NATO-allierte. I løpet av mindre enn to år gikk Polen fra å bli oppfattet av Vesten som en europeisk suksesshistorie til å bli sett på som EUs nye problembarn.

Samtidig som måten PiS har valgt å gå til verks på etter å ha vunnet valget har fått mye kritikk har oppslutningen om partiet holdt seg på et forholdsvis høyt nivå. Dette kan nok dels tilskrives partiets kontroll over statlige medier som formidler et bilde av situasjonen i landet som presenterer PiS i et meget fordelaktig lys, og en vellykket implementering av den økonomiske delen av partiets program, med store

pengeoverføringer til millioner av polske barnefamilier og senkning av pensjonsalderen i landet. Kritikken mot partiets handlinger går ut på at PiS har et for svakt politisk mandat til å gjennomføre de radikale endringene de legger opp til. PiS anklages også for å ha skjult sine reelle intensjoner under valgkampen, noe som kan ha gitt partiet en bredere oppslutning enn det det ellers kunne regnet med å få. For å begrunne sin politikk henviser partiet til det polske folket som den viktigste kilden til sin makt, og framstiller sin politikk som implementeringen av folkets suverene politiske vilje.

Det som skjer i Polen har betydning ikke bare for polsk innenrikspolitikk. Polen har vært NATO-medlem siden 1999 og EU-medlem siden 2004. For å kunne slutte seg til disse to vestlige organisasjonene måtte Polen møte gitte politiske og økonomiske inngangskrav. En fellesnevner for begge organisasjonene var at søkerlandene måtte ha institusjoner som sikrer demokratisk styresett, menneskerettigheter og beskyttelse av minoriteter, følge rettsstatens prinsipper, ha en velfungerende markedsøkonomi, og være i stand til å påta seg forpliktelsene som fulgte med medlemskapet. Begge de vestlige organisasjonene framstiller seg selv som verdifelleskap som er tuftet på liberal-demokratiske prinsipper og begge forventer at alle medlemsland skal leve opp til disse prinsippene. Måten PiS har valgt å forholde seg til disse grunnprinsippene på, og særlig partiets holdning til prinsippet om maktfordeling mellom den lovgivende, den utøvende og den dømmende makt, har derfor allerede hatt konsekvenser for Polens internasjonale posisjon og omdømme. Hvordan krisen rundt den polske forfatningsdomstolen skal løses vil derfor være avgjørende ikke bare for måten politikken drives innad i landet, men også for Polens relasjoner med omverden.

Litteratur

- Antczak-Barzan, Anna (2015) «Poland's National Potential and its International Position within the European Union – Research Remarks». *Defense & Security Analysis* 31 (3): 228–45.
- Bachmann, Anna (2016a) «Narzędzia prawnotraktatowe Unii Europejskiej w przypadku naruszenia praworządności i przepisów prawa europejskiego». *Buletyn Instytutu Zachodniego* (215). Tilgjengelig på www.iz.poznan.pl/plik,pobierz,74,17e6348dd37b66f8aa617766595104cd/1346-215-Narze%CC%A8dzia-UE.pdf. Lesedato 10. august 2016.
- Bachmann, Anna (2016b) «Werte und Vorschriften Das Sanktionsbesteck der EU-Institutionen». *Osteuropa* 66 (1/2): 209–22.
- Bucholc, Marta & Maciej Komornik (2016) «Die PiS und das Recht Verfassungskrise und polnische Rechtskultur». *Osteuropa* 66 (1/2): 79–94.
- Bujak, Adam, Bogdan Chazan, Piotr Gliński, Marek Gróbarczyk, Andrzej Jaworski, Janusz Kawecki, Jerzy Kłosiński, Grzegorz Kwasniak, Antoni Macierewicz, Krzysztof Maśłoń, Piotr Aleksander Naimski, Andrzej Nowak, Dariusz Oko, Wojciech Reszczynski, Marek Sitarz, Leszek Sosnowski, Temida Stankiewicz-Podhorecka, Krzysztof Szczerski, Janusz Szewczak, Jan Szyszko, Artur Śliwiński & Kruk Bialy (2015) *Wygaszanie Polski: 1989–2015*. Kraków: Bialy Kruk.
- CBOS (2014) «Preferencje partyjne w październiku». *Komunikat z badań CBOS* (140). Tilgjengelig på http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_140_14.PDF. Lesedato 8. august 2016.
- CBOS (2015a) «Zaufanie do polityków w marcu». *Komunikat z badań CBOS* (39). Tilgjengelig på http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_039_15.PDF. Lesedato 8. august 2016.
- CBOS (2015b) «Przed piątą rocznicą katastrofy smoleńskiej». *Komunikat z badań CBOS* (49). Tilgjengelig på http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_049_15.PDF. Lesedato 13. august 2016.
- CBOS (2016a) «Stosunek Polaków do przyjmowania uchodźców». *Komunikat z badań CBOS* (98). Tilgjengelig på http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_098_16.PDF. Lesedato 20. juli 2016.

- CBOS (2016b) «Zaufanie do polityków w czerwcu». *Komunikat z badań CBOS* (91). Tilgjengelig på http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_091_16.PDF. Lesedato 20. juli 2016.
- CIA (2016) *The World Factbook*. Tilgjengelig på www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pl.html. Lesedato 26. august 2016.
- Czapiński, Janusz & Tomasz Panek (2015) *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Davies, Norman (1982) *God's Playground: a History of Poland*. New York: Columbia University Press.
- Dorn, Ludwik & Robert Krasowski (2013) *Anatomia słabości*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Dziennik (2015) «Adam Michnik: Komorowski przegrałby wybory, gdyby pijany przejechał zakonnice w ciąży». 6 januar. Tilgjengelig på <http://wiadomosci.dziennik.pl/opinie/artykuly/479491,adam-michnik-komorowski-przegralby-wybory-gdyby-pijany-przejechal-zakonnice-w-ciazy.html>. Lesedato 12. august 2016.
- Economist (2016) «Drawbridges up». 30 juli. Tilgjengelig på www.economist.com/news/briefing/21702748-new-divide-rich-countries-not-between-left-and-right-between-open-and. Lesedato 15. august 2016.
- European Commission (2016a) «Public Opinion in the EU/Eurobarometer». Tilgjengelig på <http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Chart/index.cfm>. Lesedato 2. august 2016.
- European Commission (2016b) «Rule of Law: Commission Issues Recommendation to Poland». Tilgjengelig på http://ec.europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2643_en.htm. Lesedato 8. august 2016.
- Eurostat (2015) «National Accounts and GDP». Tilgjengelig på http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/National_accounts_and_GDP. Lesedato 26. august 2016.
- Eurostat (2016) «International Trade in Goods». Tilgjengelig på http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/International_trade_in_goods. Lesedato 26. august 2016.
- Flis, Jarosław, Anna Frydrych, Adam Gendźwili, Bartłomiej Michałak, Jakub Rutkowski, Andrzej Rychard & Jarosław Zbieranek (2015) *Co się stało 16 listopada? wybory samorządowe 2014*. Warszawa: Fundacja im. Stefana Batorego.
- Gebert, Konstanty (2010) «Poland Since 1989: Muddling Through, Wall to Wall» i Sabrina P. Ramet (red.) *Central and Southeast European Politics since 1989*. New York: Cambridge University Press (139–61).
- Gliński, Piotr & Jacek Wasilewski (2011) *Katastrofa smoleńska: reakcje społeczne, polityczne i medialne*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Gliński, Piotr, Grzegorz Górný, Mateusz Kędzierski, Mateusz Matyszkowicz, Maryna Miklaszewska, Paweł Soloch, Ewa M. Thompson & Piotr Zaremba (2014) «Wielka debata o Polsce, jakiej chcemy». *wSieci* 5. juni.
- Grabowska, Mirosława (2004) *Podział postkomunistyczny: społeczne podstawy polityki w Polsce po 1989 roku*. Warszawa: Scholar.
- Grabowska, Mirosława & Beata Roguska (2014) *25 lat wolności - bilans zmian*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Grabowska, Mirosława & Eliza Olczyk (2015) «Andrzej Duda nominal przekaz elit». *Rzeczpospolita* 6. juni. Tilgjengelig på www.rp.pl/artykul/1206281-Mirosława-Grabowska--Andrzej-Duda-ominal-przekaz-elit.html. Lesedato 12. juli 2016.
- Grabowska, Mirosława & Krzysztof Pankowski (2015) *Wybory 2015 w badaniach CBOS*. Warszawa: Centrum Badania Opinii Społecznej.
- Grabowska, Mirosława, Krzysztof Pankowski & Edmund Wnuk-Lipiński (1994) «Spoleczne konsekwencje transformacji ustrojowej». Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk.
- GUS (2015) Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2015. Warszawa: GUS.
- Johnsson, Peter (2011) *Polen i historien*. Stockholm: Carlsson.
- Kitschelt, Herbert (1992) «The Formation of Party Systems in East Central Europe». *Politics & Society* 20 (1): 7–50.
- Krasowski, Robert (2012) *Historia polityczna III RP*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Krasowski, Robert (2014) *Czas gniewu: rozwój i upadek imperium SLD*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Krasowski, Robert (2016) *Czas Kaczyńskiego: polityka jako wieczny konflikt*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Krzeminski, Adam (2016) «Lingua tertii rei publicae Sprache und Weltbild der PiS». *Osteuropa* 66 (1–2): 119–30.
- Kuźniar, Roman (2001) *Poland's Security Policy 1989–2000*. Warsaw: Scholar.
- Kuźniar, Roman (2009) *Poland's Foreign Policy after 1989*. Warsaw: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Latkowski, Sylwester & Michał Majewski (2014a) *Afera podsłuchowa: tasmy "Wprost"*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Latkowski, Sylwester & Michał Majewski (2014b) «Afera podsłuchowa. Kulisy». *Wprost* 29 september.
- Macierewicz, Antoni & Cezary Gmuz (2014a) «Sikorski to błazen i szkodnik». *Do Rzeczy* 7. juli.
- Macierewicz, Antoni & Cezary Gmuz (2014b) «Tusk przywiążany do rydwana Putina». *Do Rzeczy* 2 januar.
- Macierewicz, Antoni & Joanna Lichocka (2014) «Stajemy się rosyjską strefą». *Gazeta Polska* 25. februar.

- Macierewicz, Antoni & Grzegorz Wierzchołowski (2015) «Kłamstwo smoleńskie w służbie Komorowskiego». *Gazeta Polska* 8. april.
- Macierewicz, Antoni, Jacek Karnowski & Michał Karnowski (2015) «Pierwszym strzałem był Smoleńsk: Jacek i Michał Karnowscy rozmawiają z Antonim Macierewiczem, wiceprezesem Prawa i Sprawiedliwości, przewodniczącym parlamentarnego zespołu ds. wyjaśnienia katastrofy smoleńskiej». *wSieci* 16. mars.
- Markowski, Radosław, Mikołaj Czesnik & Michał Kotnarowski (2015) *Demokracja - gospodarka - polityka: perspektywa polskiego wyborcy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland (2014) *Poland's Ten Years in the European Union*. Report. Warsaw: Ministry of Foreign Affairs.
- Migalski, Marek, Waldemar Wójtasik & Marek Mazur (2006) *Polski system partyjny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Miller, Leszek & Robert Krasowski (2013) *Leszek Miller anatomia siły*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Ministerstwo Rozwoju (2015) «Plan na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju - prezentacja». Warszawa: Ministerstwo Rozwoju. Tilgjengelig på www.mr.gov.pl/media/14840/Plan_na_rzecz_Odpowiedzialnego_Rozwoju_prezentacja.pdf. Lesedato 12. august 2016.
- Ministerstwo Rozwoju (2016) «Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju - projekt do konsultacji społecznych». Warszawa: Ministerstwo Rozwoju. Tilgjengelig på www.mr.gov.pl/media/23504/projekt_SOR_29072016.pdf. Lesedato 12. august 2016.
- niezalezna.pl (2016) «Trybunal Konstytucyjny». Tilgjengelig på <http://niezalezna.pl/szukaj.html?q=Trybuna%C5%82+Konstytucyjny>. Lesedato 3. august 2016.
- Nisztor, Piotr (2014) *Jak rozpetalem aferę taśmową*. Warszawa: Fronda.
- Nowak, Andrzej (2008) *History and Geopolitics: a Contest for Eastern Europe*. Warsaw: Polish Institute of International Affairs.
- Onyszkiewicz, Janusz & Eliza Olczyk (2015) «Wszyscy są gorsi od Komorowskiego». *Rzeczpospolita* 28. februar.
- Paszewski, Tomasz (2016) «Can Poland Defend Itself?». *Survival* 58 (2): 117–34.
- Piątkowski, Marcin (2013) «Poland's New Golden Age: Shifting from Europe's Periphery to Its Center». Washington, DC: World Bank. Tilgjengelig på <http://dx.doi.org/10.1596/1813-9450-6639>. Lesedato 16. juli 2016.
- Polityka.pl (2016) «Trybunal Konstytucyjny». Tilgjengelig på www.polityka.pl/search?phrase=Trybuna%C5%82+Konstytucyjny. Lesedato 3. august 2016.
- Rokita, Jan Maria & Robert Krasowski (2013) *Anatomia przypadku*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Soloch, Paweł & Piotr Zaremba (2015) «Odwojować państwo: z Pawłem Solochem, prezesem Instytutu Sobieskiego, rozmawia Piotr Zaremba». *wSieci* 11. mai.
- Szczerbski, Krzysztof & Mariusz Staniszewski (2015) «Chcemy wysadzić system». *Do Rzeczy* 12. januar.
- Szuldrzyński, Michał (2016) «Szuldrzyński recenzuje rząd: Od 500+ do kleski z wizerunkiem». *Rzeczpospolita* 24. juli. Tilgjengelig på www.rp.pl/Rzad-PiS/307249928-Szuldrzynski-recenzuje-rzad-Od-500-do-kleski-z-wizerunkiem.html. Lesedato 15. august 2016.
- Szumigalska, Agnieszka (2015) «The Polish Catholic Church's Perception of the Processes of EU Integration and Europeanisation in the Context of Traditional Norms and Values». *Religion, State and Society* 43 (4): 342–56.
- Święcicki, Marcin (2015) «Bilans rządów PO – 8 lat dobrych zmian. Daliśmy rade!». Tilgjengelig på <http://swiecicki.blog.onet.pl/2015/10/10/bilans-rzadow-po-8-lat-dobrych-zmian-dalismy-rade/>. Lesedato 12. juli 2016.
- Wąsowski, Grzegorz & Leszek Żebrowski (1999) *Żołnierze wyklęci: antykomunistyczne podziemie zbrojne po 1944 roku*. Warszawa: Volumen.
- White House (2016) «Remarks by President Obama and President Duda of Poland After Bilateral Meeting». Tilgjengelig på www.whitehouse.gov/the-press-office/2016/07/08/remarks-president-obama-and-president-duda-poland-after-bilateral. Lesedato 8. august 2016.
- Wieliczka-Szarek, Joanna (2013) *Żołnierze wyklęci: niezłomni bohaterowie*. Kraków: Wydawnictwo AA.
- Wójcik, Dariusz & Eliza Olczyk (2015) «PO i PiS robia nas w konia». *Rzeczpospolita* 14. mars.
- wPolityce (2015) «Kto przesadził? Kaczyński: Imigranci mogą przynieść nieznane choroby. Celiński: To język nazizmu! Mówili się, że Żydzi mają tyfus». Tilgjengelig på <http://wpolityce.pl/polityka/268356-kto-przesadzil-kaczynski-imigranci-moga-przyniesc-nieznane-choroby-celinski-to-jezyk-nazizmu-mowilo-sie-ze-zydki-maja-tyfus>. Lesedato 28. juli 2016.
- Żurawski vel Grajewski, Przemysław Piotr (2010) *Geopolityka – sila – wola: Rzeczypospolitej zmagania z losem*. Kraków: Osrodek Myśli Politycznej.
- Żurawski vel Grajewski, Przemysław Piotr (2015) «Ukrainski test». *Gazeta Polska* 18. mars.

Appendiks 1. Parlamentsvalget i Polen 2015 – Hvem vant hvor⁷

	PiS	PO	Kukiz 15	Moderne	PSL	Det forente venstre	Korwin	Sammen
Alder								
18–29	25.9	14.4	20.7	7.9	4.1	3.6	16.7	5.2
30–39	29.7	23.9	12.7	10.9	5.5	6	4.7	5.7
40–49	37.5	25.7	7.7	8.4	6.6	6.9	2.6	4
50–59	45.9	23.2	4.9	6	6.8	7.7	1.8	3.2
60 +	47.6	28.1	2	3.8	5.5	9.9	0.6	1.9
Bosted								
Landsby	45.4	17.3	9.5	4.5	10.2	4.9	4.3	2.9
By < 50'	36.3	25.4	9.6	6.5	5.1	7.4	5.2	3.7
By, 51–200'	35.1	25.2	10.4	7.4	3.3	8.4	5	4.3
By, 201–500'	31.6	29.8	8.4	9.1	1.6	9.1	5.7	4.1
By > 500'	30.6	28.5	6.2	13.3	1.5	8.3	5.2	6.1
Utdannelse								
Grunnskole og gymnas	55	15.1	6.9	1.9	7.3	3.9	6.4	2.3
Yrkesskole	51.6	19.4	7.7	2.3	7.7	5.6	2.4	2.5
Videregående	38.1	23	10.5	5.2	5.7	7.4	5.6	3.6
Høyere	29.5	26.7	8.6	12.2	4.6	7.6	5.1	5
Kjønn								
Kvinner	38.6	26.4	7.5	7.2	5.5	7	2.8	4.3
Menn	37.4	20.3	10.7	7.2	5.9	7	7.1	3.5

⁷Basert på Sondaż late poll IPSOS til TVN 24, TVP i Polsat, data fra <http://wyborcza.pl/1,75398,19087125,wybory-2015-pis-u-zwyciestwo-totalne-wygral-wsrod-mlodych.html>. Lesedato 26. august 2016. Se også www.tvn24.pl/wybory-parlamentarne-2015,127,m. Lesedato 26. august 2016.